

NOVÁK CSABA ZOLTÁN

A VESZTES OLDALON

Kisadorjáni Szilágyi Domokos: *Büntetlenül büntetve*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2010, 230 oldal

Az utóbbi években a közelmúlt tematizálása egyaránt fontos szerepet tölt be a szakmai berkekben és a különböző közéleti fórumokon is. A szakszerű és kevésbé szakszerű történeti elemzések, visszaemlékezések, „vád- és védíratok”, szakmai és politikai „jelentések” tucatnyi mozaikdarabjából nagyon lassan és nehezen bontakozik ki az elmúlt fél évszázad igencsak ezerarcú világa. A közelmúlt rekonstruálásában fontos szerepet játszik a letűnt rendszer egyik alappillére, a Securitate tevékenységének elemzése. Az állambiztonsági szerv egyike volt a kommunista rendszer legfontosabb elnyomó gépezetének. A társadalom megfigyelése, féken tartása, befolyásolása és büntetése tartozott a feladatkörébe. A belügyi szervek a kommunizmus építésének valós és feltételezett akadályait, ellenségeit térképezték fel, azonosították, majd – a legkülönbözőbb eszközökkel – állították félre, félemlítették meg.

Az elmúlt időszakban sorra jelentek meg a Securitate irattárából származó anyagokra épülő visszaemlékezések, emlékiratok, amelyekre gyakran nagyfokú szubjektivitás jellemző. Szerzőnk nem esett abba a tévedésbe, amelybe oly sokan azok közül, akik arra vállalkoztak, hogy nyilvánosságra hozzák a saját követési dossziéjuk anyagait, vagy arra alapozva írják meg visszaemlékezésüket. Mértéktartó elbeszéléséhez igénybe vette a szakemberek segítségét is. Történetét két felkért történész, a Securitate iratanyagának vizsgáltában járatos László Márton és Stefano Bottoni helyezik módszertani kontextusba. A jó minőségben fordított és idézett román nyelvű dokumentumokban, a törzsszövegben és a magyarázó lábjegyzetekben egyaránt érződik Kuszálík Péter alapos szerkesztői munkája.

A könyv szerkezete világos és egyszerű. A történet lineáris sorrendben követi a szereplő életét a letartóztatás előtti hónapoktól az őrizetbe vételig, majd a tárgyalástól a börtönbüntetés letöltéséig és a szabadulás utáni rövid időszakig. Fontos része az elbeszélésnek *A szakember szemével* című kezdő fejezet, amelyben a két felkért történész módszertani keretbe helyezi Kisadorjáni Szilágyi Domokos történetét. A letartóztatás, vallatás, büntetés különböző módozatait, válfajait, technikáit magyarázzák, értelmezik, hasonlítják össze más esetekkel. Itt jegyezzük meg, hogy talán nem ártott volna néhány mondat erejéig kitérni az akkori romániai politikai kontextusra, a Gheorghiu Dej-rendszer jellemzőire, hogy a pusztá történeten túli jelensé-

gek után is érdeklődő olvasó el tudja helyezni egy tágabb összefüggésbe Kisadorjáni Szilágyi esetét. De a történet mindenképp adott, világos, akár azt is mondhatnánk, innen a szakember dolga továbbgondolni, elemezni, történelmi kontextusba helyezni.

A következő 13 fejezetben a szerző meséli el letartóztatásának körülményeit, a bírósági per részleteit, a börtönben eltöltött hónapokat, majd a szabadság körülményeit és az azt követő időszakot, a meghurcoltatása hosszú távú kihatásait. A *Nyomomban a kopók* fejezet a letartóztatás előkészítését meséli el, a vádpontokhoz szükséges terhelő bizonyítékok összegyűjtését, annak módszereit. Ebben a fejezetben bontakozik ki a történet eleje, az, hogy hogyan került Kisadorjáni Szilágyi Domokos a Securitate figyelmébe, kik és milyen módszerekkel és indíttatásból szállították a szükséges kompromittáló információkat a belügyi szervek számára. Világosan kirajzolódnak a Securitate információszerzési módszerei, az általa működtetett besúgói hálózat tevékenysége. A szerző visszaemlékezését és a CNSAS levéltárából származó „hivatalos dokumentumokat” olvasva kirajzolódik az a kettőség – tulajdonképpen végigkíséri a könyvet és annak egyik erőssége, érdekessége –, ami az iratok valóságtartalmát illeti. A szerző saját emlékezetére hagyatkozva leplezi le azokat a ferdtéseket, csúsztatásokat vagy éppenséggel hamis állításokat, amelyek segítségével megszülettek az ellene szóló vádpontok. A *Vallatószerkben* című fejezetben a kihallgatás története bontakozik ki, megismerkedhetünk az ott alkalmazott módszerekkel, eljárásokkal. Kikényszerített tanúvallomások, megfélemlített emberek, meghamisított jegyzőkönyvek, csúsztatások jellemzik a történetnek ezt a részét is. A *dolgozó nép ítélőszéke* és a *Hadbírótság előtt* című fejezetekben a bírósági per lezajlását, körülményeit rögzíti a szerző. Az elítélés után következik a *Börtönben* eltöltött időszak, amelyet néha-néha szakít meg egy-egy kihallgatás a „Szekun”. A börtönben eltöltött időszak a szabadságától megfosztott, testiekben és lelkiekben megalázott ember szenvedéseit, vívódásait meséli el. Különböző szereplők, kis történetek jelennek meg, illetve bontakoznak ki, árnyalva a romániai, marosvásárhelyi börtönvilágról kialakult képet. A besúgóvá vált cellatárs, a börtönélet szigorú belső szabályzata, a rabok testi és lelki erejének megtörését célzó intézkedések, túlbuzgó, rosszindulatú, emberi mivoltukból kivetkőzött vagy éppenséggel humánusot tanúsító örök, felvigyázók tarka világából áll össze a történet e fejezete. Ebben a fejezetben kirajzolódik a testileg (rossz minőségű ellátás, dohányzási szenvedély, fizikai legyengülés) és lelkiileg (a családjából kiragadott ember magánya, egyedüllét, a „kényszermunka örömetől” történő megfosztás, a család iránt érzett aggodalom) kiszolgáltatott rab élete a mindennapos szenvedéssel, túlélési technikákkal. Az általános amnesztiával érkező szabadlábra helyezéssel akár le is zárulhatna a történet, de a következő három rövid fejezetből (*Családom sorsa a letartóztatásom után*, *A szeku tovább zaklat*, *Gábos nem hagy élni*) kirajzolódik, hogy a bebörtönzött

személyek egész életükre magukkal cipelik meghurcoltatásuk terhét, és hogy az elnyomó szervek, szabadulásuk után is nyomon követték e célszemélyeket, sok esetben befolyásolták azok börtön utáni életét.

E lineáris történetben a szerző egy szám első személyben meséli el az eseményeket. Nyelvezete egyszerű, világos és őszinte. A néha erős, a jók és rosszak világának elkülönítését szolgáló jelzős szerkezetek érzékeltetik viszont a történet emotív oldalát. A levéltárból származó dokumentumok, történelmi források ebbe a történetbe épülnek be, igazolandó, szemléltetendő a szerző által személyesen átélteket és leírtakat. A könyv által elmesélteket a dokumentumok mellett egy igen gazdag képanyag teszi még szemléletesebbé. Az ötvenes-hatvanas évek hangulatát, világát idéző fotókon felsorakozik a történet számos szereplője, az elítélttől, a volt besúgókon keresztül el egészen a koronatanúig. A történet abszurditását jelzi ez a képanyag is. Néhány külső (a Securitate alkalmazottai) személyt leszámítva a történet főszereplői egy kis munkaközösség tagjai, akik szinte teljes létszámban szerepelnek az elítélt személy, Kisadorjáni Szilágyi Domokos képgyűjteményében. A totális diktatúra világát szemlélteti az a tény, ahogyan a hatalom és az azt működtető elnyomó gépezet behatol egy ilyen munkaközösség életébe és a rendszer továbbélését szolgáló, szelektál, bűnösöket leplez le vagy talál ki, tanúkat toboroz, kényszerít vallomásra, családokat, baráti (vagy annak vélt) kapcsolatokat bomlaszt szét.

Anélkül, hogy a szerzőnek ez különösebben célja lett volna, egy igen érdekes és a napjaink közéleti vitáiban gyakran előforduló kérdés is megjelenik a könyvben, az egykori Maros Magyar Autonóm Tartomány (a Magyar Autonóm Tartomány utódja), az ottani helyi magyar társadalom és a kommunista rendszer világa. A helyi társadalom és a hatalom viszonya ebben az időszakban még nem volt annyira egyértelmű, mint ahogyan az a nyolcvanas évek végére kialakult. A szocializmus helyi építése során az elnyomó gépezet a helyi társadalomból is számos tagot toborzott. A barikád mindkét oldalán találunk magyar, illetve román embereket. A szerző nagy lélekjelenléttel tesz gyakran említést arról, hogy az emberszeretet, a humánus vagy éppen séggel egymás gyűlölete nem etnikai kérdés.

A történetből a Gheorghiu Dej-korszak utolsó évei rajzolódnak ki, az ötvenes évek második felétől a társadalom megtörését és a kommunista hatalom megszilárdítását célzó letartóztatások, majd a hatvanas évek közepétől a társadalommal történő részleges kiegyezést erősítő általános amnesztia és rehabilitációs hullám. A könyv egy másik fontos érdeme, hogy a pusztán történeten túl, a szakember számára is hasznos információkat közöl a Securitate gépezetének működéséről, a besúgók, vallatók, rabok, kihallgatások világáról. A szerző folyamatosan igyekszik távolságtartóan kezelni a saját történetét, de érthető okokból, a szereplők így is megoszlanak az abszolút jók és abszolút rosszak táborai között.

A mű olvasása közben feltehetjük a kérdést. Ha Kisadorjáni Szilágyi, ahogy ő állítja – és miért kételkednénk ennek valóságtartalmában –, nem követett el semmit, miért pont őt szemelte ki a „Szeku”? Miért vált ő a rendszer ellenségévé? Az volt-e egyáltalán? Kisadorjáni Szilágyi Domokos ellensége volt a rendszernek. No nem azért, mert különösebben lázadt volna, vagy „agitált” a párt politikája ellen, vagy mert nem teljesítette a szocialista gazdaság szolgálatába állított tröszt, vállalat által kijelölt feladatokat, hanem azért, mert a rendszernek szüksége volt ellenségre és azért, mert a rendszer úgy működött, hogy szinte bárkiből ellenséget lehetett kreálni. A magát kommunistának nevező rezsimnek létezése minden fázisában szüksége volt ellenségre, ellenségképre. A kezdetekben a „régí világ” ellen hirdetett harcot, a magántulajdon, az egyház, a volt politikai pártok egykori vezetői, majd tagjai ellen. Aztán a párt „igazi irányvonalától elhajló belső ellenséggel” kellett megküzdeni. Egy következő fázisban, az ötvenes években, a desztalinizáció időszakában, a politikai elit, hatalma megtartása érdekében, erősített a társadalmi kontrollon és hajsztát indított minden valós vagy vélt ellenség ellen. A különböző politikai, gazdasági kudarcokra a pártvezetés általában nem reformokkal, hanem megszorításokkal, nagy és látványos, a figyelem elterelését szolgáló leleplezésekkel reagált. A rendszer által működtetett elnyomó gépezeteknek a viszonylagos politikai szélcsendben is igazolniuk kellett létjogosultságukat. A gépezet alkatrészeit alkotó személyeknek pedig igazolniuk kellett nélkülözhetetlenségüket. Ilyen mértékű elnyomó gépezetre addig volt szükség, amíg létezett ellenség.

Ebbe a „bűnös körbe”, amint az ebből a történetből is kirajzolódik, be lehetett kerülni szinte teljesen ártatlanul is, hisz a szerveknek szüksége volt az állandó ellenségképre, és ha a körülmények úgy hozták – a történet kiegészült emberi gyarlósággal, mulasztásokkal, féltékenykedéssel, rivalizálással –, rögvest magába szippantotta áldozatát, igazolandó saját létét. Kisadorjáni Szilágyi Domokos története méltán példázza, hogyan válhatott valaki önnön politikai hibáján kívül is a rendszer „ellenségévé.”

A történet idején Romániában (de nem csak az ott) regnáló kommunista rendszer kettős mércével mért. Új világot ígért és próbált meg kiépíteni, ugyanakkor mértéktelenül rombolta, pusztította a régit. Személyeket, csoportokat, társadalmi rétegeket hozott kedvező helyzetbe, segített, emelt fel vagy ruházott fel hatalommal, ugyanakkor személyeket, csoportokat, társadalmi rétegeket lehetetlenített el, fosztott meg minden alapvető joguktól, üldözött. Ingyenes oktatási rendszert teremtett, lakótelepeket épített, modernizált a maga módján, ugyanakkor hazudott, hazugságra kényszerítette a társadalmat, és lábbal tiporta a legalapvetőbb emberi jogokat. E kettősből fakadó meghasonulást sosem sikerült feloldani. Arthur Koestler *Sötétség délben* című regényének egyik szereplője egy kihallgatás során azt mondja, a kommunista rendszer építését úgy kell elképzelni, mint egy mindent áttörő, meg-

állást nem ismerő hömpölygő folyót, amely a kanyarokban lerakja, kizárja magából a hordalékot, a szemetet. Az ötvenes évek elején számos, a kommunista ideológiában szocializálódott pártaktivista hitte azt, hogy az új társadalmat csak az előző teljes lerombolásával építheti fel, és ha ehhez szükség van emberáldozatra, akkor azt meg kell hozni. Ebben a világképben egy emberi sors nem nyomott sokat a latban. Ha egy kis közösségben, vállalatnál példát, erőt kellett statuálni vagy elterelni a figyelmet a rendszer működésének zavarairól, akkor gyakran került sor megszorító intézkedésekre, letartóztatásokra, meghurcoltatásokra, megfélemlítésekre. Ilyen esetekben (ezt láthatjuk Kisadorjáni Szilágyi történetében is) az egyéni ambíciók, önzések, rivalizálások komoly szerepet kaphattak. Kisadorjáni Szilágyi Domokos akaratára ellenére a vesztes oldalra sodródott. Nem azért, mert ennek érdekében bármi különlegeset tett volna, és nem is azért, mert oda született, hanem, mert egy történelmi helyzetben különböző tényezők (szükség volt elrettentő példastatuálásra, perre, emberi ellenfelei egyéni ambíciói, rosszakarása stb.) összehatása oda sodorta. Ebből kifolyólag a történet nem egy hatalmas politikai botrány, ország-világ által ismert, nagy publicitást nyert meghurcoltatás, hanem, mondhatni, az egyszerű ember, egy vidéki értelmiségi megrázó története. És épp ezért fontos, mert az olvasót, az egyszerű érdeklődőt és a szakembert egyaránt, eddig kevésbé ismert tájakra kalauzolja, a kevésbé vagy egyáltalán nem mediatizált esetek, meghurcoltak, politikai elítéltek világába.